

УДК 338.439.52:339.137.2

Данкевич Є.М.
*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки підприємства
Житомирського національного агроекологічного університету*

Данкевич В.Є.
*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності
Житомирського національного агроекологічного університету*

АСОЦІАЦІЯ З ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ ДЛЯ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ТА ЕКСПОРТЕРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

ASSOCIATION WITH THE EU: PROSPECTS AND RISKS FOR PRODUCERS AND EXPORTERS OF AGRICULTURAL PRODUCTS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання трансформації аграрної політики України в умовах євроінтеграції. Проведено оцінку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних аграрних підприємств. Обґрунтовано та оцінено наслідки імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для різних галузей економіки України. Досліджено можливі переваги підписання Угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі для розвитку аграрного сектору. Розкриваються перспективи та аналізуються ризики євроінтеграції для аграрних підприємств та розвитку сільських територій. Встановлено, що для України європейська інтеграція – це шлях до модернізації вітчизняного аграрного виробництва, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки.

Ключові слова: асоціація з ЄС, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, сільськогосподарська продукція, конкурентоспроможність.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы трансформации аграрной политики Украины в условиях евроинтеграции. Проведена оценка внешнеэкономической деятельности отечественных аграрных предприятий. Обоснованы и оценены последствия имплементации Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС для различных отраслей экономики Украины. Исследованы возможные преимущества подписания Соглашения о всеобъемлющей зоне свободной торговли для развития аграрного сектора. Раскрываются перспективы и анализируются риски евроинтеграции для аграрных предприятий и развития сельских территорий. Установлено, что для Украины европейская интеграция – это путь к модернизации отечественного аграрного производства, привлечения иностранных инвестиций и новейших технологий, повышение конкурентоспособности продукции, получение финансовых ресурсов для развития экономики.

Ключевые слова: ассоциация с ЕС, внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, сельскохозяйственная продукция, конкурентоспособность.

ANNOTATION

In this article we discussed the transformation of Agrarian Policy of Ukraine in terms of European integration. We evaluated the activities of foreign domestic agricultural enterprises. In the research we reasonably assessed and consequences of implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU for various industries Ukraine. We investigated the potential benefits of signing the Agreement on comprehensive free trade area for the development of the agricultural sector. We reveal perspectives and analyzes the risks for the European integration of agricultural enterprises and rural development. The article revealed that European integration for Ukraine – is the path to modernizing domestic agricultural production, attracting foreign investment and

advanced technologies, improving product competitiveness, obtaining financial resources for economic development.

Keywords: association with the EU, foreign trade, export, import, agricultural products, competitiveness.

Постановка проблеми. Необхідною передумовою успішного функціонування кожної економіки є постійний розвиток, важливою складовою якого є інтеграційні процеси. Тривалий період часу Україна перебувала у системі протистояння двох моделей інтеграції: європейської та євразійської. Думки серед фахівців розбігалися стосовно вибору подальшого вектору розвитку. Зваживши плюси та мінуси потенційного членства у двох інтеграційних угрупованнях, Україна обрала європейський напрям свого розвитку, підтвердженням якого стало підписання Угоди про асоціацію. Адже європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами світу, економічного розвитку, модернізації виробничих потужностей та соціального прогресу.

Основними причинами прагнення України до інтеграції з ЄС є: гарантія територіальної цілісності; забезпечення прав людини та основних свобод; модернізація економіки; підвищення рівня життя та добробуту населення; залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій; подолання технічної відсталості; створення нових робочих місць; вихід на світові ринки; можливість вільного переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталу в межах ЄС; гармонізація національного законодавства до європейських стандартів [1]. Вагоме значення європейський вектор розвитку має для провідного локомотива вітчизняної економіки – аграрного сектору. Європейська інтеграція сприятиме модернізації аграрного виробництва, залученню інноваційних технологій, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, виходу на внутрішній ринок продовольства ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем та перспектив євро-

пейської інтеграції України присвячено науковій праці українських вчених, серед них: Л.І. Михайлова, Н.В. Волченко, Т.О. Зінчук, С.М. Кваша та ін. Окремі загальні питання теорії та практики розвитку аграрного сектора, стратегії й тактики зовнішньоекономічного розвитку висвітлені у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: В.Г. Андрійчук, Д. Белл, Б. Балласа, В.І. Бойко, І. Бураковський, С.М. Березовенко, В. Буглай, Я. Вальрасса, В.П. Галушко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак з огляду на динамічний розвиток зовнішньоекономічних відносин України з країнами ЄС дослідження цього питання вимагає постійних наукових досліджень, особливо в умовах динамічних змін на світових продовольчих ринках.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі економічних вигод та можливих ризиків для товаровиробників та експортерів сільськогосподарської продукції від імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Угода про асоціацію між ЄС та Україною була підписана 27 червня 2014 р. головами держав ЄС та Президентом України у Брюсселі, а ратифікована 16 вересня 2014 р. одночасно Верховною Радою та Європейським Парламентом. Даний документ є новаторським і свого роду унікальним, оскільки вперше ґрунтується на політичній асоціації між ЄС та будь-якою з країн – учасниць Східного партнерства [3].

Основні частини Угоди присвячені ключовим реформам, економічному відновленню та зростанню, а також секторальній співпраці у сферах енергетики, сільського господарства, транспорту, охорони довкілля, промисловості, соціального розвитку, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури [4]. Угода приділяє особливу увагу цінностям і принципам: демократії та верховенству права, повазі до прав людини, належному урядуванню, ринковій економіці та збалансованому розвитку. Документ передбачає зміцнення співпраці у зовнішній політиці та економічній безпеці. Він також містить у собі положення про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі, передбачає взаємне відкриття ринків, досягнення відповідності у стандартах якості на продукти харчування.

Угода про асоціацію має на меті запровадити умови для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки шляхом поступової адаптації її законодавства до вимог ЄС [2; 8]. Інструментами для цього є відкриття ринків за рахунок послідовного скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в

рамках квот, а також масштабна гармонізація українського законодавства, норм та стандартів з тими, що діють у ЄС.

В умовах зони вільної торгівлі особливої актуальності набуває пошук нових ринків збуту для сільськогосподарської продукції. У майбутньому, коли зона вільної торгівлі запрацює і українські виробники адаптуються до нових умов, загальна структура експорту зазнає суттєвих змін. У даній ситуації потенційно можливі два напрями: ресурсне забезпечення первинною продукцією переробних підприємств Європейської митної зони чи тих підприємств, що будуть розміщені на території України, або ж виробництво готової продукції на території України та її продаж в межах дії Зони вільної торгівлі в рамках асоціації з ЄС [5]. При цьому вітчизняні товаровиробники мають досить незначний період часу для адаптації до вимог ЄС стосовно якості продовольства і стандартизації продукції. Важливо також враховувати специфіку регулювання зовнішньоекономічної діяльності у країнах ЄС.

Характеризуючи митне регулювання у ЄС імпорту агропродовольчої продукції, зауважимо, що вимоги та підходи до рослинницької та тваринницької продукції різняться, причому остання підпадає під більш жорсткий контроль з боку контролюючих органів. Українські товаровиробники, які прагнуть експортувати до ЄС, повинні дотримуватися відповідних вимог. Кожна компанія, яка прагне потрапити на ринок ЄС, повинна розуміти загальні та специфічні механізми формування ринків ЄС, до яких відносяться: відповідність товарів санітарним та фітосанітарним вимогам, ринковим стандартам, які діють в ЄС; відповідність виробництв технічним та екологічним вимогам, що визнаються країнами ЄС; відповідність виробництв технічним вимогам ЄС; обізнаність щодо імпортних обмежень доступу до ринку ЄС [14].

Окремо варто звернути увагу потенційних експортерів на тарифне регулювання імпорту, яке діє на митній території ЄС – мита, звільнення (в тому числі тимчасові скасування) від сплати мита, квоти, антидемпінгові заходи. Слід відмітити, що відносно харчових продуктів ЄС надав преференції на 83,4% українського експорту. Стосовно решти 16,6% (крупи, свинина, яловичина, м'ясо птиці та декілька додаткових продуктів) – часткова лібералізація досягається шляхом надання безмитних тарифних квот (табл. 1).

Застосування автономних торговельних преференцій було розпочате 23 квітня 2014 р. та тривало до 1 листопада 2014 р., однак через спільне рішення України та ЄС щодо відтермінування вступу в дію Угоди про ЗВТ, преференції продовжено до 1 січня 2016 р.

Крім всього вищезазначеного, при імпорті окремих видів продукції до ЄС поряд із загальними існує також ряд специфічних регуляторних вимог [13]. Так, наприклад: щодо зернових

та рису – правила подання заявки для імпорту та експорту; щодо імпорту цукру – правила запровадження Регламенту щодо торгівлі з третіми країнами цукром та спільної організації ринку; щодо імпорту молокопродуктів – правила подання заявки щодо організації імпорту молока та молокопродукції, відкриття імпортичних квот; яловичина та телятина – правила подання заявки на отримання ліцензій на імпорт та експорт яловичини та телятини; м'ясо овець та кіз – правила подання заявки щодо ліцензування імпорту та експорту відповідних видів м'яса; вино – правила застосування відповідно до умов торгівлі з третіми країнами; алкоголь – правила подання заявки, зменшення специфічних вимог щодо ринку етилового алкоголю.

Таблиця 1
Обсяг квот на безмитний імпорт до ЄС окремих видів с/г продукції із України після вступу в дію Угоди про ГВ ЗВТ та після перехідного періоду, т

Назва товару	Вступ в дію	Протягом 5 років
Яловичина	12 000	–
Свинина	40 000	–
М'ясо баранини	1 500	2 250
М'ясо птиці та напівфабрикати	36 000	40 000
Молоко, вершки та йогурти	8 000	10 000
Сухе молоко	1 500	5 000
Вершкове масло та молочні пасти	1 500	3 000
Яйця та альбуміни	1 500	3 000
Часник	500	–
Цукор	20 070	–
Пшениця м'яка	950 000	1 000 000
Ячмінь	250 000	350 000
Овес	4 000	–
Кукурудза	400 000	650 000
Цукрова кукурудза	1 500	–
Крохмаль	10 000	–
Оброблений крохмаль	1 000	2 000
Гриби	1 000	–
Оброблені томати	10 000	–
Виноградний та яблучний сік	10 000	20 000

Джерело: адаптовано [6; 9;10]

У 2014 р. позитивна динаміка торгівлі з ЄС значною мірою компенсувала загальне падіння експорту – на 11,3%, викликане фактичним закриттям російського ринку. За підсумками 2014 р. український експорт до РФ впав майже на третину – на 31,2% [7]. Вочевидь, подібні тенденції збережуться і в 2015 р. Набагато гірше інше – темпи зростання українського експорту до ЄС вже з кінця 2014 р. почали демонструвати поступове гальмування, що викликано закінченням ефекту обнулення мит. Відповідно, для подальшого зростання поставок до ЄС необхідно прискорити роботу з адаптації українських технічних регламентів до європейських, а також

з отримання необхідних дозволів на експорт української продукції до ЄС.

Нереалізований потенціал збільшення українського експорту до ЄС демонструє неповне використання українськими компаніями квот на постачання в ЄС продукції за нульовою митною ставкою [12]. За підсумками 2014 р. з'ясувалося, що більшість квот виявилася невичерпаною. Більш того, за значною часткою товарних позицій поставки до ЄС у зв'язку із технологічною невідповідністю продукції так і не розпочалися (табл. 2).

Статистика використання квот показує: повною мірою ними скористалися вітчизняні експортери меду, виноградного і яблучного соків, а також консервованих томатів. Повною мірою свої квоти вичерпали ті експортери, чий товари і раніше експортувалися до ЄС. У них вже були напрацьовані торговельні зв'язки, а в такій ситуації поява квот лише посилює їхні конкурентні переваги. При цьому варто відзначити, що запропоновані обсяги квот за цими позиціями невеликі. Наприклад, загальний обсяг квот на яблучний і виноградний соки – 10 тис. т, мед – 5 тис. т, консервовані томати – 10 тис. т.

Таблиця 2
Дані по використанню експортних квот на сільськогосподарську продукцію до країн ЄС в рамках автономних преференцій

Назва товару	Використані квоти, т	Невикористані квоти, т
Пшениця	950 000	-
Кукурудза	400 000	-
Ячмінь	22 721	227 279
Свинина	-	40 000
Етанол	-	27 000
Цукор	522	19 548
Курятина	12 360	23 640
Висівки	1 841	14 159
Яловичина	-	12 000
Виноградний та яблучний соки	10 000	-
Оброблені томати	10 000	-
Крохмаль	725	9 275
Молоко, вершки	-	8 000
Солод та пшенична клейковина	1 991	5 009
Мед	5 000	-
Цукрові сиропи	-	2 000
Сухе молоко	-	1 500

Джерело: адаптовано [6; 9; 10]

За багатьма товарними позиціями обсяг вибірки квот був у межах від 0 до 10–15%. При цьому за деякими видами продукції, зокрема молочної, нульова вибірка квот зрозуміла: Україна ще не отримала дозволу на експорт такої продукції до ЄС. У кращому разі, такі дозволи будуть отримані наприкінці 2015 р., а отже, використання квот розпочнеться лише з

2016 р. Втім, у відношенні до молочної, і особливо – м'ясної продукції, такий прогноз виглядає оптимістично.

Ще одна проблема – конкуренція з європейськими виробниками. Далеко не завжди українські виробники її виграють, враховуючи стан матеріально-технічного забезпечення та доступ до фінансових ресурсів.

Згідно прогнозів, вже за підсумками 2015 р. ситуація з квотами може суттєво покращитися. Насамперед це пов'язано з девальвацією гривні – вплив цього фактора зараз набагато сильніший, ніж рік тому. Активність українських компаній з пошуку європейських контрагентів також поступово дає результати. Налагодження нових торговельних зв'язків вимагає часу, проте багато з компаній, які ще торік почали роботу над забезпеченням експорту до ЄС, цього року мають всі шанси почати поставки [11]. Розглядаючи існуючі тенденції та можливі перспективи процесу розвитку аграрного сектора економіки, поживлення експорту продукції сільськогосподарського виробництва слід пов'язувати із об'єктивно існуючими природними перевагами України та глобальними тенденціями щодо зростання попиту на продукти харчування.

Інтеграція у європейський торговельний простір може бути реалізована лише за умов забезпечення відповідного інституційного середовища, яке надасть вітчизняним підприємствам можливість адаптувати виробництво до стандартів та вимог європейського ринку, що сприятиме полегшенню їх доступу на ринок ЄС. Окрім цього, за таких умов будуть спрощуватися процеси прийняття технологічних та інноваційних рішень, що сприятиме підвищенню продуктивності праці та капіталу, стимулюванню оновлення існуючих виробництв та розширенню пропозиції для зовнішнього ринку.

Важливим наразі є збалансування галузевих пропорцій виробництва. Динаміка формування ВВП України свідчить про зниження питомої ваги у галузево-секторальній структурі національної економіки переробної промисловості та машинобудування. Збільшення частки добувної промисловості та сільського господарства свідчить про деіндустріалізацію національної економіки. За таких умов у першу чергу необхідне залучення державної підтримки, яка має виражатися у сприянні адаптації вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників до світових ринків, що покращить інвестиційний клімат підприємств. Політика підтримки аграрного виробництва має бути зорієнтована на підвищення енергоефективності за рахунок впровадження технологій енергозбереження, скорочення ресурсних втрат та покращення умов функціонування підприємств середнього та малого бізнесу.

Висновки. Проаналізувавши потенційні вигоди та можливі ризики від підписання економічної частини Угоди про асоціацію і передбаченої нею поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, можемо зробити висновок

про значні перспективи та можливості європейського вектору розвитку. Для аграрного сектору європейська інтеграція – це шлях до модернізації вітчизняних підприємств, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності української продукції, отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки, покращення якості життя громадян, поліпшення системи охорони здоров'я.

Зміни у торговельній політиці при створенні всеохоплюючої та поглибленої ЗВТ з ЄС передбачають перш за все скасування і зменшення мит. Для сільськогосподарської продукції, з початку введення в дію економічної частини Угоди, мито буде скасовано на 35,2% тарифних ліній Україною та 83,1% – Євросоюзом. Також ЄС встановлює перехідні періоди на 2% тарифних ліній, тривалістю 3–7 років, а по найбільш чутливих товарах (14,9%) запропоновано доступ в рамках безмитних тарифних квот. Їх надано Україні по зернових, м'ясу та деяких інших продуктах.

В умовах європейської інтеграції сільськогосподарським товаровиробникам відкривається доступ до найплатоспроможнішого ринку світу. Такий ринок властивий країнам із налагодженим законодавством, дієвими законами, відсутністю корупції, сприятливим бізнес-середовищем, тобто це прозорий ринок. Якщо в нашій країні буде створено інституційне середовище для ведення відкритого бізнесу, сільське господарство зможе залучити значні інвестиційні кошти. При цьому ринки країн ЄС будуть відкриті лише для якісної продукції, для чого необхідно модернізувати виробничі потужності та підвищити конкурентоспроможність продукції вітчизняних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank>.
2. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: [монографія] / За ред. О. О. Ашуркова; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, 2012. – 406 с.
3. Загальна інформація про Світову організацію торгівлі // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>.
4. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/files//Projects/2014>.
5. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / Под ред. А.А. Дынкина. – М.: Магистр, 2008. – 429 с.
6. Невічепрні. Як українські експортери використовували європейські квоти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pobedit.com.ua/prom-news/1035>.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.gov.ua>.

8. Офіційний сайт ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.asp>.
9. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським [...] : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1678-vii>.
10. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. Аналітична доповідь. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.gov.ua.
11. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
12. Структура Програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.gov.ua.
13. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом, Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344.
14. Situation and prospects for EU agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situation-andprospects/2010_en.pdf.